

संजिवनी मराठे यांचे बालसाहित्य लिखाणातील योगदान

संशोधक विद्यार्थी

श्री शिवराज ग्यानदेवराव गुट्टे

(M.A MARATHI)

email: shivrajgutte19@gmail.com

प्रास्ताविक -

बालसाहित्य हा मराठी साहित्याचा एक अविभाज्य असा भाग आहे . मराठी साहित्याचीच ती एक शाखा मानली जाते . मराठी साहित्याच्या वाङ्मयप्रकाराप्रमाणेच कविता , कथा , कादंबरी , चरित्र,नाटक,इ.वाङ्मयप्रकारांची निर्मिती बालसाहित्याने केलेली आहे. संजिवनी मराठे यांनी लिहिलेल्या बालसाहित्याचा (बालकविता, बालकथा) अभ्यास करण्यापूर्वी मराठी बालसाहित्याची संकल्पना व स्वरूपांचा विचार करणे प्रस्तुत ठरेल . म्हणून या प्रकरणात मराठीमधील बालसाहित्य निर्मितीविषयी उहापोह करण्याचे निश्चित केले आहे. कोणत्याही साहित्यनिर्मितीपाठीमागे व्यक्तीची, समाजाची भावनिक , बौद्धिक वृद्धी करणे हा मुख्य हेतू असतो . बालसाहित्यही त्याला अपवाद ठरत नाही . बालसाहित्याच्या लेखनाने मुलांचे मनोरंजन व्हावे , त्यांच्यावर चांगले संस्कार व्हावेत , त्यांच्या कल्पनाशक्तीला दिशा , वाव मिळावा , त्यांच्यात साहित्यविषयक अभिरुची निर्माण व्हावी यांसारख्या उद्देशाने बालसाहित्याची निर्मिती होत असते . या साहित्याचा आस्वादक हा वयाच्या सोळा वर्षांपर्यंत असणे अपेक्षित आहे . त्यामुळे शिशु - बाल - कुमार यांसारख्या वेगवेगळ्या वयोगटासाठी लिहिले जाणारे

साहित्य ते 'बालसाहित्य' असे मानले जाते . बालकांचे त्यांचे स्वतःचे एक स्वतंत्र असे विश्व असते . प्रौढांपेक्षा त्यांचे हे विश्व निश्चितच वेगळे आणि निरागस अशा स्वरूपाचे असते . त्यामुळे केवळ लहान मुले त्यांच्या इच्छा - आकांक्षा , आवडी निवडी , त्यांचा आनंद या गोष्टी नजरेसमोर ठेवून केलेली साहित्यनिर्मिती म्हणजे बालसाहित्य असे आपणास म्हणता येईल.

बालसाहित्य व्याख्या -

मालतीबाई दांडेकरांनी , "जे साहित्य बालांच्या आवडत्या रसांनी समृद्ध असूनही बालकुमार वाचकांच्या बुद्धीच्या , समजुतीच्या कक्षेत येऊ शकते तेच बालकुमार साहित्य !

लिलियन स्मिथ -

"All books written for children are not necessarily literature nor does the adults conception of what constitutes a children's book coincide always with that of the child . There are those who think of a child's book as just a simpler treatment of an adult theme.

उद्दिष्टे -

- 1) बालसाहित्य लिखाणातून मुलांच्या मनाशी संवाद साधणे.
- 2) मुलांमध्ये बालसुलभ वृत्तीचा अविष्कार करणे.
- 3) बालमनाची निरक्षण क्षमता वाढवणे.

संशोधन पद्धती -

सदरील संशोधनासाठी वरणात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात येणार आहे.

बालसाहित्याचे मुलांच्या विकासातील स्थान -

मुलांच्या जडणघडणीमध्ये वाचनाचे संस्कार अतिशय महत्वाचे ठरतात . बालपणी कोणत्या स्वरूपाचे साहित्य वाचायला मिळते , वाचायला दिले जाते . त्यावर त्याची पुढील जडण - घडण अवलंबून असते . याबाबतीत पालकाची भूमिका महत्वाची ठरते . लहान मुलांचे मन अतिशय संस्कारशील असे असते . त्याला जसे वळण लावू तसे ते लागते . अशा वेळी मुलांच्या हाती कोणती पुस्तके द्यायला हवीत असा प्रश्न उपस्थित होतो . अलीकडे मुलांचासुद्धा मूल म्हणून विचार होऊ लागल्यामुळे मुलांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोण हळूहळू बदलू पाहतो आहे . त्यामुळे ' हसत खेळत ज्ञान ' यासारखी संकल्पना आता रूढ होताना दिसते . त्यामुळे मुलांसाठी बालसाहित्याची निकड भासू लागली.

निष्कर्ष -

- १) संजीवनी मराठे यांच्या बालकवितेतून बालमनाचे , बालस्वभावाचे दर्शन घडते , ती मुलांच्या स्वभावाशी जवळीक साधते . त्यांच्या भावनेशी एकरूप होते . मुलांच्या मनाशी संवाद साधते .
- २) संजीवनी मराठे यांची बालकविता केवळ मुलांसाठी राहत नाही , ती मुलांची होते. मुलांच्या मनाची सहज स्वाभाविकता त्यांच्या कवितांमधून प्रत्ययाला येते. बालमनाच्या निरीक्षणशक्तीचा प्रत्यय ही कविता घडविते.
- ३) संजीवनी मराठे यांच्या बालकवितेत बालमनाला जाणवलेल्या कल्पना नावीन्यपूर्ण आणि अभिनव अशा आहेत. बालकांची जिज्ञासा, कुतूहलवृत्ती

याचा प्रत्यय त्यामधून येतो. ही कविता मुलांच्या मनामधील भाव, कल्पना मुलांच्याच भाषेत व्यक्त झाल्यामुळे त्या अधिक बालप्रिय ठरल्या.

- ४) मुलांच्या बालसुलभ अशा वृत्तीचा आविष्कार संजीवनीबाईंच्या बालकवितेमध्ये होतो. मुलांच्या निर्व्याज अशा सुंदर भावनांचे दर्शन त्यामधून घडत राहते.

संदर्भ -

१. देविदास बागूल , ' बालवाङ्मय ' , चिरंजीव , पृ . १-२ .
२. ग. वि. अकोलकर, 'बालवाङ्मय : स्वरूप, प्रेरणा आणि प्रसार', 'गोकुळ', बालकुमार साहित्यविषयक विशेषांक, जुलै १९७१.
३. गोपीनाथ तळवलकर , बालकुमार साहित्य संमेलन , अध्यक्षीय भाषण , १ ९ ७६ , पृष्ठ नाही .
४. मालतीबाई दांडेकर , मराठी बालकुमार साहित्य संमेलन , स्मरणिका , अध्यक्षीय भाषण , १ ९ ७६ , पृष्ठ नाही .
५. Lillian Smith , ' The Unreluctant Years : A Critical Approach to Children's Literature ' , American Library Association , Chicago , 1993 , p . 15 .
६. देविदास बागूल , ' बालवाङ्मय ' , चिरंजीव , पृ.१.